

3. Хоуп Дж. Фрейзер Р. Бюджетирование, каким мы его не знаем. Управление за рамками бюджетов. / пер. с англ.: Кашеев Р.В. – М.:ООО «Вершина», 2005. – 820 с.
4. The Strategy-Focused Organization: How Balanced Scorecard Companies Thrive in the New Business Environment by [Robert S. Kaplan](#), [David P. Norton](#). Harvard Business School Press.
5. The Forrester Wave: Enterprise Service Bus, Q2 2008.
6. Елиферов В.Г. Торжество буквы стандарта над здравым смыслом? // Методы менеджмента качества. – 2008. – №6. – 23 с.
7. Репин В.В., Елиферов В.Г. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов. – М.: РИА «Стандарты и качество», 2004.
8. Software AG Makes A Strong Initial Showing In ESBs, The Forrester Wave Vendor Summary, Q2 2006.
9. Савичев И.М. Внедрение интеграционной платформы в банке: пришло ли время?. //Аналитический Банковский Журнал.– 2009. – №2. – с.21–31.

Надійшла 08.11.2010

УДК 330.001.9

ВІД «ЕКОНОМІЧНОЇ» ДО «КРЕАТИВНОЇ» ЛЮДИНИ

Л.М. ШИМАНОВСЬКА-ДІАНИЧ

Полтавський університет економіки та торгівлі

У статті систематизовані погляди науковців на сутність моделі «економічної людини», визначено її недоліки в умовах нової економіки - економіки знань, обґрунтовано доцільності її трансформації в модель «креативної людини», визначено зміст складових цієї моделі

Актуальність обраної теми наукового дослідження зумовлена беззаперечністю того факту, що рушійною силою, яка визначає зміни у суспільстві, була і залишається людина, яка розмірковує і діє. Саме така соціально активна та мотивована на розвиток особистість визначає формування майбутнього. Від того, які ціннісні орієнтири і моделі поведінки цієї особистості отримують суспільне визнання, а які опиняться на периферії уваги, значною мірою залежатиме і спрямованість розвитку світу у XXI сторіччі, і вибір його пріоритетних цілей. У своїх дослідженнях економісти завжди дотримувались однієї з моделей поведінки людини. Багато в чому, це зумовлено їх розумінням предмета економічної теорії, з одного боку, і наявним аналітичним інструментарієм, з іншого боку. Оскільки історія економічної теорії – це одночасно і історія зміни уявлень стосовно її предмету, то в ній чітко простежуються тенденції щодо зміни моделі поведінки людини, адже модель поведінки людини є невід'ємним елементом каркасу будь-якої соціальної теорії.

Останнім часом в Україні і за кордоном значно зріс інтерес до теми «економічної людини», яка розглядається як предмет інтегрованої теорії, що найчастіше поєднує економіку, філософію, соціологію, культурологію, психологію і антропологію.

З відходом у минуле соціалістичних форм господарювання і проникненням у всі сфери діяльності людини ринкових відносин, формуванням «нової економіки», основними ознаками якої є інформатизація, глобалізація, креативізація, інноваційність тощо, виникла гостра потреба у соціально-економічній та філософській оцінці «економічної людини», як діючої особи цієї економіки, яку ще іноді називають «економікою знань», «когнітивною економікою», «інтелектуально-інформаційною економікою» тощо, її місця та ролі у становленні та розвитку суспільства як цілісної соціальної системи, трансформації цієї моделі і формування нової моделі – «креативної людини». Все вищезначене підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Постановка завдання

Метою та завданнями даної статті є: систематизація поглядів науковців на сутність моделі «економічної людини», визначення її недоліків в умовах нової економіки - економіки знань, обґрунтування доцільності її трансформації в модель «креативної людини», визначення змісту складових цієї моделі.

Результати та їх обговорення

Згідно з метою дослідження спочатку необхідно розглянути сутність поняття «економічна людина». Однією з перших гіпотез сучасної економічної теорії є думка щодо існування «Номо економікус» - «людини економічної», людини раціональної поведінки, яку більшість економістів використовує, коли виводить, пояснює або перевіряє свої моделі і теорії. На їх думку це людина з високою економічною інтуїцією і пізнаннями, яка приймає раціональні варіанти економічних рішень; ідеальна модель економічного суб'єкта, поведінка якого є раціональною і характеризується прагненням отримати максимальну вигоду. Як економічний вид «Номо економікус» також має різновиди [8]. Останнім часом поряд з «людиною економічною» передбачається також існування «Номо гесірогсанс» (лат. «Номо гесірогсанс» — «людина яка обмінюється»), модель людської, у тому числі і економічної поведінки, яка відрізняється від поведінки «Номо економікус» підвищеним рівнем кооперативності з одного боку, і схильністю карати партнерів за некооперативну поведінку з іншого, людина яка схильна до кооперативної поведінки і чекає такої ж поведінки від оточуючих; «людини інституційної», для якої головним є спрямованість цілей на укріплення свого положення і статусу в суспільстві [4].

Аналізуючи розвиток людського суспільства можна знайти риси Номо економікус у всіх соціально-економічних формаціях, починаючи з феодалізму. Найбільш яскравий прояв цього типу людини ми спостерігаємо протягом всього ХХ ст. Саме у цей період були написані найбільш цінні і детальні дослідження природи і основних характеристик «економічної людини». Як вже зазначалось раніше, розгляд людини в економіці з Нового часу стає однією з важливих проблем науки. Нею так або інакше займаються економісти, філософи, соціологи, культурологи, психологи, історики, антропологи. Темі «економічної людини» приділяли увагу представники класичної політичної економії - А. Сміт, Д. Рікардо, К.Маркс; представники соціально-економічної школи К.Менгер, Л.Вальрас, пізніше - Ф.Хайек, Л.Мізес; американські інституціоналісти - Т.Веблен, Дж. Коммонс та інші. Фундаментальні роботи за цією темою належать М.Веберу, М.Оссовській, В.Зомбарту. Психологічним факторам поведінки «економічної людини» присвятили свої праці Г.Шмоллер, Г.Тард та інші.

Особливість дослідження проблеми «економічної людини» у вітчизняній економічній теорії до останнього часу характеризувалась досить помітним перекосом у бік «знеособлення», спробами розгляду

економічних, виробничих відносин у суспільстві поза носіїв цих відносин – людей, інших реальних економічних агентів. І тільки починаючи з кінця 60-х років, ще за часів Радянського Союзу, з'являються політико-економічні і філософські праці, в яких людина розглядається як активний елемент економічної системи. Серед таких праць слід відзначити, перш за все роботи В.Я.Сльмеева, написані на межі філософії і економіки, публікації Г.С.Батішева, Е.В.Ільєнкова, М.К.Мамардашвілі, В.І.Толстих та ін.

За останні роки були опубліковані цікаві дослідження видатних економістів, соціологів, філософів які представляють різні наукові школи країн пострадянського простору. В.С. Автономов аналізує модель людини в економічній і інших науках, В.В.Радаев, В.М.Соколинський, М.К.Бункіна, В.А.Семенов застосовують соціологічний і психологічний підхід до людини в економіці, специфіка менталітету людини, культури, їх впливу на «економічну людину» розкриваються в роботах В.К.Королєва, Л.С. Гребнева, Т.І.Заславської, Р.І. Капелюшнікова і багатьох інших дослідників. Суспільство цікавить питання, яким шляхом йти до більш досконалого життя. І думки дослідників розділилися: одні (слідом за Поппером) вважають, що існуюча економічна система і «економічна людина» не потребують змін, інші (слідом за Бердяєвим, Марксом та іншими) впевнені у необхідності змін сучасної економічної системи і самої «економічної людини». Ми погоджуємось з другими і зазначимо можливість переходу до нового типу людини, одночасно розуміючи той факт, що це дуже складне завдання, вирішення якого є рівнозначним корінним змінам у житті суспільства. На сьогоднішній день «економічна людина» була і залишається діючою особою ринкової економіки, що упевнено продовжує свою експансію. Разом з тим, помітним є те, що «економічна людина» якісно змінюється під впливом світу, що змінюється і процесів що відбуваються в ньому.

На думку В.С. Автономова, мова завжди йде про детермінанти і способи поведінки людини, і головними компонентами такої моделі єгіпотеза щодо мотивації або цільової функції економічної діяльності людини, гіпотеза щодо доступної йому інформації і певне уявлення про фізичні і, головне інтелектуальні можливості людини, які дозволяють їй тією або іншою мірою досягати своїх цілей [1]. Користуючись цією думкою розглянемо вже існуючі моделі економічної людини: «компетентний егоїст» або «економічна людина» яка походить від А.Сміта діє заради власного інтересу, володіє компетентністю і кмітливостю, а ступінь активності залежить від ролі у виробництві та класової приналежності; гедоніст який з'являється у Дж.С.Міля і заволодіває концепцією Дж.Бентама, в працях якого капіталіст представлений не як цілеспрямована і економна людина, а як людина яка відчуває огиду до праці, і прагне до роботи своїх засобів заради насолоди і одержання «максимуму щастя»; німецька історична школа стверджувала, що людина в економічній теорії, це егоїст, який облагородив цю якість почуттями солідарності і справедливості; К.Маркс виходив з уявлення щодо суспільної сутності людини, її розвитку у запропонованих суспільством обставинах і бачив у якості головної фігури капіталістичних відносин капіталіста, який отримував додаткову вартість і від якого економічно залежав робочий; моделлю людини маржиналістської теорії (у С. Джевонса, К. Менгера, Л. Вальраса) був «раціональний максимізатор», який раціоналізував споживання, під яким розуміли обмін благ, що проявлявся через грошовий еквівалент; спроба синтезу в теорії А.Маршалла – засновника неокласичного напрямку – призвела в результаті, до розуміння економіки як науки, яка вивчає нормальну життєдіяльність людського суспільства, і до моделі людини як звичайної людини з плоті і крові, яка відрізняється певним рівнем раціональності; згідно з Дж.М.Кейнсом, економічний суб'єкт, який володіє неповною

інформацією і знаходиться у стані невизначеності – це людина, яка для раціоналізації ситуації використовує допомогу більш поінформованої держави. Дана типологія людей, яка імпліцитно або експліцитно закладена у відповідні економічні теорії, є корисним методологічним інструментом, теоретичною абстракцією, якою варто скористатися при побудові моделі людини в новій економіці.

Дослідження останніх років з упевненістю доводять особливу роль наукових знань та інтелектуально розвиненої, талановитої і креативної людини у цьому процесі і необхідність формування економіки знань, оскільки саме і тільки знання дозволяють протистояти ентропії, хаосу соціально-економічних систем. Саме тому, економічна модель нового суспільства буде ґрунтуватися на наукових знаннях [2, 5, 7], а «... економіка знань – новий етап суспільного розвитку. Так, або інакше, знання – ... перевертають економічну карту світу» [4]. Отже, основна відмінність економіки знань від традиційної економіки полягає у меті, яка визначає як засоби її досягнення, так і кінцевий результат (рис. 1).

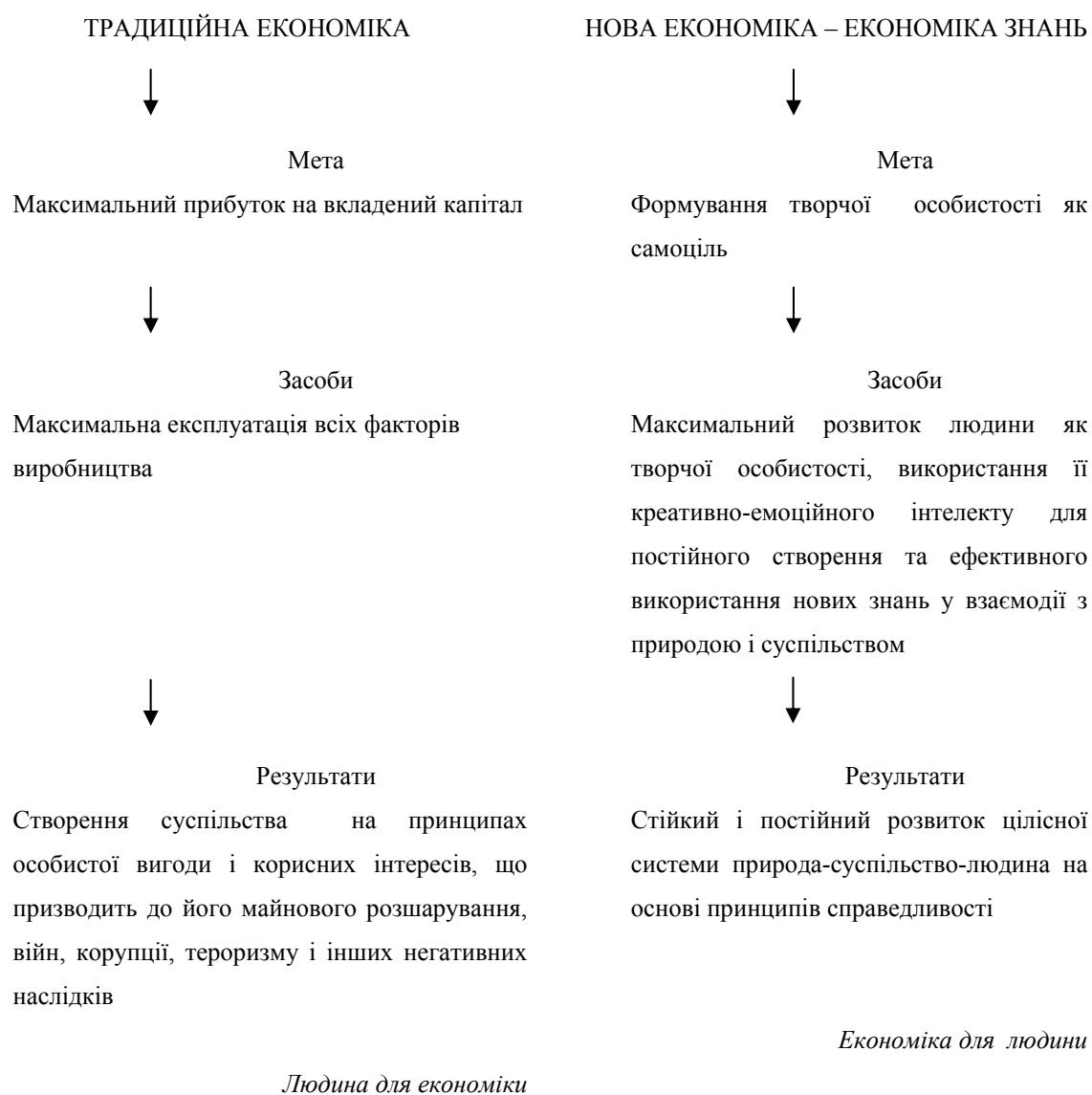

Рис.1. Порівняльна характеристика економіки знань та традиційної економіки

Відповідно до цього, нова економіка – економіка знань – потребує нового типу працівника і формування нової моделі поведінки людини в ній. Підходячи до питання формування такої моделі перш за все необхідно звернути увагу на ті нові риси працівника нової економіки, які найбільш чітко проявились останнім часом: інтелектуальність, інновативність, висока виробнича адаптивність, освітня мобільність, здатність до партнерства, різнобічна мотивованість.

Все вищезначене дає можливість говорити про те, що в новій економіці потрібною стає не сила робочого, а цілий комплекс здібностей і якостей людини як особистості, а це означає, що нарізла необхідність переходу до більш коректного і сучасного поняття – особистісний трудовий потенціал, яке, на нашу думку, повинно прийти на зміну історичному поняттю «робоча сила» і яке буде покладено в основу формування нової моделі людини в економіці знань.

Особистісний трудовий потенціал будемо визначати як сукупність особистісних активів індивіду, які можна відновлювати і розвивати, враховуючи той факт, що вони є явними і неявними, визначають потенційну ступінь трудової активності даної особистості, а індивід використовує їх в трудовій діяльності. Як економічна категорія, особистісний трудовий потенціал відображає прямі та непрямі відносини через які відбувається формування і виявлення комплексу здібностей до праці. Дана категорія є складною, що обумовлено, по-перше, багатофакторністю її формування (соціальні, економічні, біологічні, природні, історичні, моральні, організаційно-управлінські і інші фактори), а по-друге, інтегральністю характеристики здібностей і якостей особистості. Якщо скористатися факторним підходом, то в системі особистісного трудового потенціалу доцільно виділити такі його структурні складові та відповідні елементи (окремі риси, які при взаємному впливі і взаємодії визначають цілісність і особливості даного трудового потенціалу) (рис.2).

Структурні складові особистісного трудового потенціалу

Біологічний потенціал	Освітній потенціал	Культурний потенціал	Інноваційний потенціал	Виробничий потенціал	Моральний потенціал	Креативний потенціал
Вік Статева приналежність Природні здібності Працездатність Фізичний стан	Рівень офіційної фахової освіти Самоосвіта Рівень розвитку інтелекту Професійна освіта і ін.	Наявність цілей і цінностей особистості, їх характер Характер і рівень переконань Культура взаємостосунків з колегами Спрямованість і ступінь трудової мотивації Особливості менталітету Соціокультурний погляд	Почуття нового, прагнення до нововведень Здатність сприймати, вводити, впроваджувати нове	Наявність і визнання своєї професійної компетенції Прагнення активно брати участь у вирішенні проблем виробництва і управління	Зацікавлене (незацікавлене) ставлення до своєї праці Моральні якості Почуття справедливості Чесність і порядність Відповідальне ставлення до справи Мобільність Адаптивність Стресостійкість і урівноваженість	Спостережливість Аналітичність Творча допитливість Здатність і уміння висувати гіпотези і уміння обґрунтовувати самостійність суджень Критичність Настійливість Самовідданість Емоційність

Рис. 2. Структурні складові особистісного трудового потенціалу

Особливо актуальним і цінним в умовах нової економіки стає креативність нового працівника. Крім того, зміст поняття «особистісний трудовий потенціал» можна ще повніше розкрити через його функції (рис. 3.).

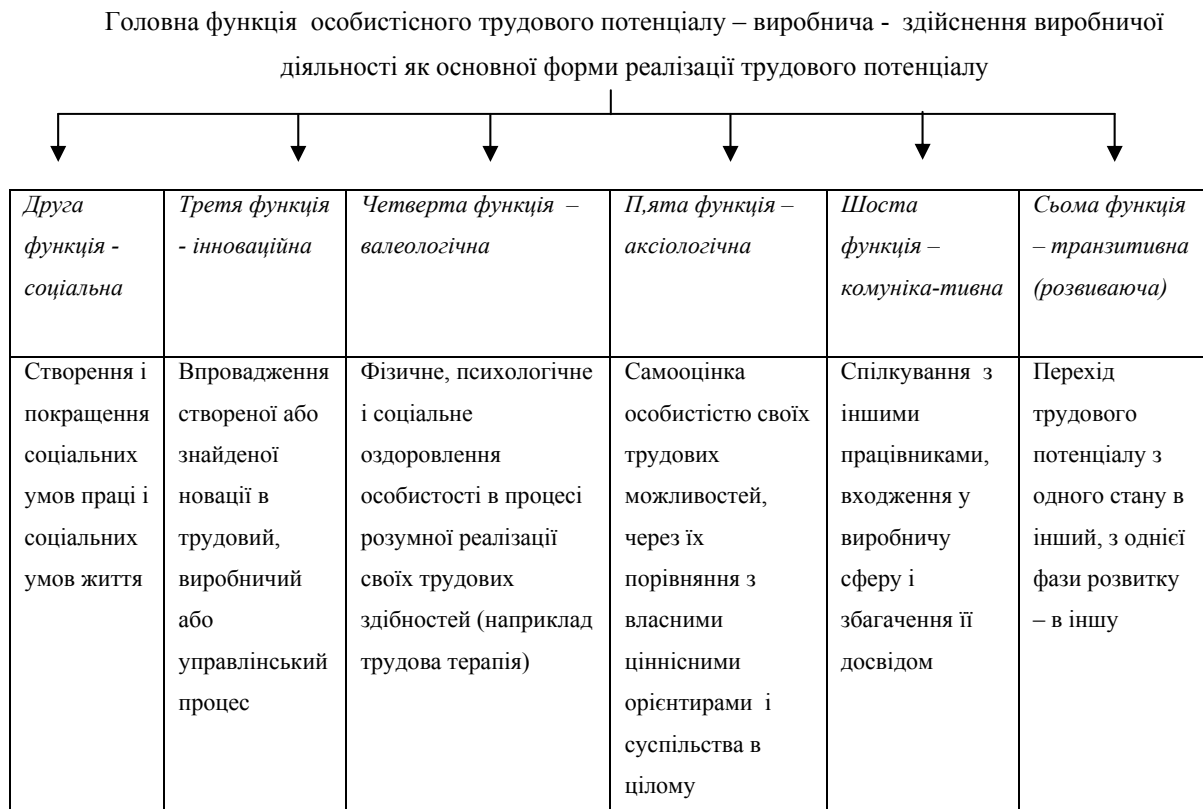

Рис.3. Функції особистісного трудового потенціалу

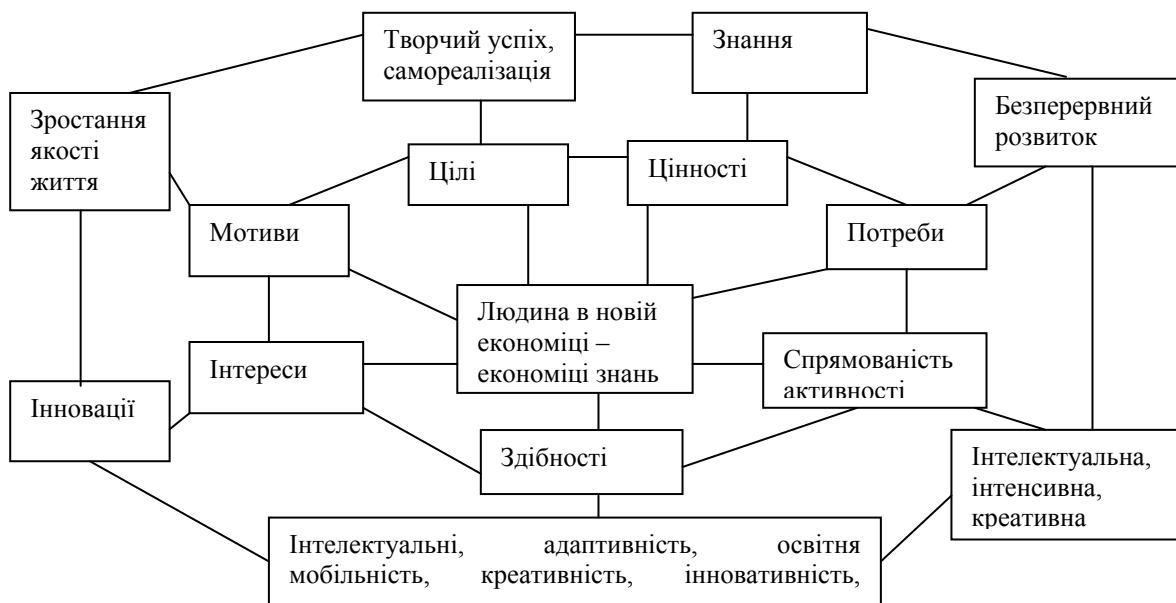

Рис. 4. Модель людини в новій економіці – модель «креативної людини»

Крім того, сама по собі головна функція – виробнича, є складною і її необхідно розглядати у сукупності підфункцій: когнітивної (соqnitio - знання); управлінської діяльності у сфері праці.; виробничо-створюючої діяльності; креативної складової трудової діяльності. Залежно від співвідношення виділених вище типів економіки, функцій та підфункцій особистісного трудового потенціалу можливим є певне їх групування і типізація. На нашу думку на сучасному етапі розвитку економіки можна виділити три типи особистісних трудових потенціалів: традиційно-виробничий, креативно-інноваційний і змішаний. На підставі цього, загальна модель людини в економіці, незалежно від типу економіки, повинна відображати, такі основні складові: цілі, цінності, мотиви, потреби, здібності, інтереси, спрямованість активності. На основі виявлених вище основних рис нового типа працівника, який формується в новій економіці, конкретизуємо загальну модель людини для нової економіки - економіки знань, яку у свою чергу можна назвати моделлю «людини креативної» (рис.4).

Висновки

Таким чином підводячи підсумки можна зробити такі висновки. Якщо головне багатство «економічної людини» було економічним, матеріальним і це багатство визначало місце, силу і «вагу» індивіда, то в нових умовах основну силу і багатство особистості складає креативний потенціал, творчість і її плоди. Це зумовлено особливостями творчості, тим, що сам процес її володіє особливою цінністю, приносить людині вище задоволення, т.т є самоцінністю. Історія творчості і творчих особистостей має багато фактів які це підтверджують. Запропонована нами модель креативної людини відповідає виділеному вище креативно-інноваційному типу особистісного трудового потенціалу. Саме такий тип потребує нова економіка – економіка знань. Проте це не означає, що він одразу стане головним і єдиним. Будуть мати місце і певну частку і два інших – традиційний і змішаний. Проте, провідною тенденцією економіки буде ставати її креативізація, що буде зумовлено розширеним відтворенням і розвитком моделі креативної людини. Що і буде предметом наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Автономов В.С. Модель человека в современной экономической науке / В.С.Автономов. – СПб.: Экономическая школа, 1998. – 348 с.
2. Анчишкин А.И. Наука-техника-экономика/ А.И.Анчишкин. – М. Экономика, 1986. – 18 с.
3. Витте С.Ю. Избранные воспоминания/ С.Ю.Витте. - М.: Мысли, 1991. – 511 с.
4. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем / Г.Б.Клейнер. – М.: Наука, 2004. – 240 с.
5. Макаров В. Экономика знаний: уроки для России. Доклад В.Л.Макарова на общем собрании Академии наук РФ. – М.: 2003.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-изд., т.46, ч.2, С.217
7. Мельник Л.Г. Экономика развития: [учеб.пособ.] / Л.Г.Мельник. – Сумы.: Издательство «Университетская книга», 2000. – 450 с.
8. Модель. Матеріали з Вікіпедії. [електронний ресурс]: режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

Надійшла 08.11.2010